

סימן יג

אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

פתיחה

מבואר בגמרא (פסחים סז, א; עו, ב; צה, ב; ועוד) וברמב"ם (הל' קרבן פסח ז, א-ח) שטומאת מת הותרה בציבור, ולכן ניתן להקריב קרבן פסח כשרוב הציבור טמאי מתים. עוד מבואר שם שלא הותרה אלא טומאת מת, ולא טומאת זב ודומותיה היוצאות מן הגוף.

עוד מבואר בגמרא (שם פ, א) וברמב"ם (שם, ד) שכאשר יש רוב זבים, טמאי המתים המועטים אינם עושים את הפסח לא בראשון ולא בשני. לקמן (סי' כ) יתבאר בהרחבה שבמקרה זה אף הזבים אינם עושים לא את הראשון ולא את השני: את הראשון אינם עושים, שהרי רק טומאת מת נדחתה בציבור ולא טומאת זיבה. ואת השני אין עושים, שהרי האמור בגמרא כאן בנוגע לטמאי מתים שאין עושים את השני נכון גם בנוגע לזבים.

לאור כל זה, יש לדון כיצד מחשבים בפועל את מניין טמאי המתים, הטהורים והזבים: האם מחלקים לשלוש קבוצות את כל עם ישראל, או שמונים דווקא את הקרובים שאינם בדרך רחוקה, או הגדרה אחרת.

א. שיטת הרמב"ם ומקורה

דברי הרמב"ם והמקורות שציין הכסף משנה

כתב הרמב"ם (שם, ו):

כיצד משערים הפסח לידע אם רוב הקהל טמאים או טהורים? אין משערין בכל האוכלין; שאפשר שיהיו עשרים נמנין על פסח אחד, ומשלחין אותו ביד אחד

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

לשחוט עליהם; אלא משערין בכל הנכנסים לעזרה. ועד שהם מבחוץ, קודם שתכנס כת הראשונה, משערין אותן.

בחזו"א (זבחים ד, טו) התקשה:

דברי רבנו ז"ל לא נתפרשו, דלמה לא ימנו את כל המנוין הטהורין והטמאים, והלא תנן נטמא הקהל או רובו. וכי אותן שלא באו לעזרה לאו קהל נינהו?

הכס"מ על אתר ציין למקור דברי הרמב"ם בבבלי (פסחים צד, ב): 'אמר רבי יצחק בר רב יוסף: בטמאים הלך אחר רוב העומדין בעזרה', ובירושלמי (פסחים ז, ו):

רבי אימי בשם רבי שמעון בן לקיש: להורייה הילכו אחר ישיבת ארץ ישראל. לטומאה הילכו אחר רוב נכנסין לעזרה. מה בכל כת וכת משערין, או אין משערין אלא כת הראשונה בלבד? אמר רבי יוסה ברבי בון: עד שהן מבחוץ הן משערין עצמן.

קשיים בהתאמת דברי הרמב"ם לדברי הבבלי

והנה, יש לדון על שני המקורות הללו ועל שייכותם לדברי הרמב"ם, ולא בכדי העיר החזו"א את הערתו. לכאורה נראה שהבבלי אינו מקורו של הרמב"ם, וזאת משום שמבואר בגמרא שם שהדברים נאמרו דווקא אליבא דר' אליעזר, הסבור שמחוץ לעזרה הוא כבר בגדר 'דרך רחוקה', וכפי שהסביר רש"י (שם ד"ה הלך). והרי הרמב"ם (הל' קרבן פסח ה, ח; פיהמ"ש פסחים ט, ב) פוסק כר' עקיבא, שדרך רחוקה היא רק מן המודיעין ולחוץ. וכבר התקשו בזה הצל"ח (פסחים צד, ב ד"ה כמאן; ויעוין להלן בהמשך דבריו שם), המלכי בקודש (על הרמב"ם שם), המלך שלם (על הרמב"ם שם ה, ט), המשנת יעקב (הל' קרבן פסח ז, ו ד"ה ובכ"מ) והגרמ"ד סולובייצ'יק (שיעוריו על חומש ויקרא, ענייני קרבן פסח עמ' קעב סד"ה אמנם).

אף בהר המוריה (על הרמב"ם שם ז, ו) כתב בקצרה שאין התאמה בין דברי הבבלי הללו ובין הכרעת הרמב"ם כר' עקיבא, אלא שמכוח זאת הבין שרבינו אזיל לשיטתו, שפסק כר' עקיבא לעיל פ"ה ה"ט דבעינן שלא יגיע לזמן שחיטה

שנא

לירושלים, לכן משערין בכל העם העומדים בירושלים בשעת שחיטה', ולא ברור כיצד מתיישבת הגדרה זו עם דברי הרמב"ם, ואיך היא 'לשיטתו'. והרי הרמב"ם כתב שמשערים בעומדים להיכנס לעזרה, ואילו הר המוריה כתב שמשערים בכל העומדים בירושלים, ולכאורה אלו הגדרות שונות לחלוטין. וצ"ע.

מלבד זאת, מהגמרא נראה שלפי ר' אליעזר אין נמנים אלא הנמצאים **בתוך העזרה**, וכן מבואר ברש"י (שם ד"ה הלך¹) ובתוס' הר"ש משאנץ (ד"ה בטמאים²) ובתוס' שלנו (ד"ה בטומאה³) ובמאירי (ד"ה מה⁴), ואילו הרמב"ם כתב שמונים את העומדים **מבחוץ** ולא את העומדים בעזרה.

קשיים בהתאמת דברי הרמב"ם לדברי הירושלמי

אף **בירושלמי** אין הדבר ברור. דהנה, בקרבן העדה (על הירושלמי שם ד"ה לטומאה) כתב שהיסוד לדברי הירושלמי הוא שמי שאינו נכנס לעזרה הוא בדרך רחוקה, ובדומה לכוונת דברי הבבלי הנ"ל. ואף הבאר שבע (על הבבלי הוריות ג, א ד"ה אמר) נקט שהבבלי והירושלמי לדבר אחד נתכוונו, והיינו שהדברים אמורים לשיטת ר' אליעזר. ולכאורה אכן נראה שכוונת הירושלמי היא ככוונת הבבלי: ראשית, הלשון 'נכנסין לעזרה' קרובה מאוד ללשון הבבלי 'עומדין בעזרה', והדעת נותנת שאלו ניסוחים שונים לאותו עניין. ומלבד עצם הקרבה הלשונית, גם קשה לומר שהירושלמי נוקט בדעת ר' עקיבא את מה שהבבלי תלה בדעת ר' אליעזר. דהבבלי בהכרח נקט שלר' עקיבא דרך החישוב שונה, ומסתבר

1. 'הלך אחר רוב העומדים בעזרה – אם רובן טמאין, אף על פי שבחוץ ישראל טהורין הרבה, יעשה בטומאה; דדרך רחוקה היא לאותן העומדין מבחוץ, ואינן חשובין בעושי פסח, ובתר הני [שבעזרה] אזלינן.'
2. 'בטמאים הלך אחר העומדים בעזרה – פירוש, בעשיית פסח בטומאה הולכין אחר רוב טהורין העומדין בעזרה, שהרי שאר (כדרך) [בדרך] רחוקה הן.'
3. 'בטומאה הלך אחר העומדים בעזרה – פירוש, בעשיית פסח בטומאה הלך אחר טהורים העומדים בעזרה דאותם שבחוץ הם בדרך רחוקה.'
4. 'מה שביארנו כמה פעמים שכל שרוב צבור טמאים עושין אותו בטומאה, פירושו כל שרוב אותם שבעזרה שבאו לשחוט פסחיהם טמאים, אף על פי שיש חוץ לעזרה רוב טהורים. וזהו שאמרו: בטמאים הלך אחר העומדים בעזרה.'

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

יותר להתאים את דברי הירושלמי לר' אליעזר ולא לאפוי פלוגתא בדעת ר' עקיבא.

שנית, לפי ההבנה שהירושלמי תואם לבבלי, מובן היטב שהמגדיר למניין הוא **עצם הכניסה לעזרה**, שמפקיעה את הנכנס מלהיות ב'דרך רחוקה' ומקרבתו, מה שאין כן להבנת הרמב"ם משמע שהמגדיר אינו עצם הכניסה לעזרה אלא **החבורה**. דהרמב"ם נימק את דבריו בכך שאפשר שיהיו עשרים נמנים על פסח אחד, ומזה משמע שבא לאפוקי ממציאות זו ולהעמיד את המניין על מספר החבורות, וקשה לכלכל זאת עם תליית המניין בנכנסים לעזרה.

יתר על כן, גם ההנחה המשתמעת לכאורה מדברי הרמב"ם, שיש זהות בין הנכנסים לעזרה ובין החבורות, אינה פשוטה כל כך. דמחד גיסא לא מצאנו מגבלה על כניסת שני אנשים מחבורה אחת לעזרה, ומאידך גיסא לא מצאנו הכרח שמכל חבורה יהיה נציג שנכנס לעזרה. ואמנם מצינו שאדם צריך לעמוד על קרבנו (תענית כז, א ורמב"ם הל' כלי המקדש ו, א), אך גם מצאנו שטמאים משלחים קרבנותיהם (פסחים סב, א ורמב"ם הל' ביאת המקדש ב, יב). ובעלי תמר (פסחים ד, א ד"ה אילין) התקשה היאך טמא משלח קרבנותיו, הרי צריך לעמוד על קרבנו, ונשאר בצ"ע. ובאמת נראה שאין דין המחייב את המקריב לעמוד על קרבנו, וזו רק מידה נכונה ומתבקשת, וכמשמעות לשון הגמרא (תענית שם): 'והיאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו'.⁵ וכן נראה מדברי הרשב"א (מגילה ג, א ד"ה אמש) והריטב"א (שם ד"ה מאי), וכפי שכתב המרומי שדה (שם ד"ה והנה). ויעוין במאירי (תענית שם) שכתב בשם 'גדולי המפרשים' שהאמור בגמרא שכהנים לווים וישראלים 'מעכבין' את הקרבן, אין פירושו שמעכבים לפסול אלא שרק לכתחילה ממתנינים לנוכחות כולם. וכעין זה כתב מדנפשיה השפת אמת (תענית שם ד"ה אר"י).⁶ וכעין זה כתב האפיקי ים הי"ד (ב, ז ד"ה והתוי"ט):

5. ויעוין בדברי הנצי"ב (העמק דבר ויקרא ח, לד) שכתב לשון 'ראוי בהקשר דומה'.
6. כעין זה כתב התקנת עזרא (הל' מעילה ב, ח ד"ה חזר), וציין שהאריך בזה במקום אחר. לא מצאתי התייחסות לזה בספרו על הרמב"ם הל' מעילה, וכן בספרו על מסכת מעילה, וחבל על דאבדין. ויעוין עוד בקרבן העדה (פסחים ד, א ד"ה כהנים ולוים; שקלים ד, ב ד"ה כהנים ולוים)

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

כל דינא דעמידה על הקרבן, נראה דאינו לעיכובא רק מצוה, והראיה דערל וטמא משלחין קרבנותיהן, וגם אין בידם לעשות שליח במקומם, דכל מקום דאיהו לא מצי עביד שליח לא מצי משוי, ועל כרחך דאין הדין לעיכובא רק למצוה.

כעין זה כתב השרידי אש (א, קסט), אף שבדבריו לא נשללה האפשרות שזהו דין מדרבנן:

וכי נאמר בתורה שעל בעל הקרבן לעמוד, ואין העמידה מצות עשה מן התורה, אלא שנביאים הראשונים תקנו מפני כבוד הקרבנות או מטעם אחר יהיה מה שיהיה, והם תקנו את המעמדות, לפי שאי אפשר לכל ישראל לעמוד על גבי קרבנם ומינו מעמדות להיות במקומם. והביטוי שליחות שבא ברמב"ם ובר"ן אינו אלא מליצה. כלומר, שהם עושים זאת בעד כל ישראל.⁷

ובגבורת ארי (תענית שם ד"ה ונראה; וכן בספרו טורי אבן מגילה ג, א ד"ה אמש) נקט שיש דין מחייב ומעכב של מעמד, אך העמיד זאת דווקא בתמיד ולא בשאר קרבנות:

נראה לי דודאי מן התורה אינו צריך מעמד אלא תמיד בלבד ולא שאר קרבנות, ואפילו מוספין נמי לא, דהאי תשמרו אתמיד לחוד קאי, כדאמרין לענין ביקור. אלא דרבנן תיקנו למצוה מן המובחר למוספים וקרבן יחיד דמסכת סוטה, שיהו בעלים עומדין על גבן.

שכתב: 'אם אין מעמד מכולן אין הקרבן לרצון', ומשמע שעכ"פ אינו נפסל, ואכמ"ל. לעומת זאת, בשו"ת שאילת יעבץ (א, פט) נראה שנקט שעמידה על הקרבן מעכבת, וצ"ע מניין למד זאת. ובזה יישב שם את תמיהת השואל היאך מועילה שליחות בדבר שאין בו מעשה. השואל הסתמך על דברי הרא"ש (בפירושו לנדרים עד, ב ד"ה והא) שכתב שאפוטרופוס אינו יכול לשמוע את נדרי האישה בשליחות הבעל ובמקומו. ולכאורה יש לחלק בפשטות בין הנידונים, שהרי עמידה בעזרה היא בהחלט מעשה. אמנם, הדברים מבוארים לפי מה שכתב בקצות החושן (קפב, א) שאין כוונת הרא"ש לאי-מעשה מצד עצמו, אלא לצורך בשמיעת הבעל בגופו ובאוזניו דווקא, ודימה זאת למצוות תפילין שחובה לקיימה דווקא בגוף המניח ולא מועילה בה שליחות.

קשיים בהסברי האחרונים לדברי הרמב"ם

מהר"י קורקוס (הל' קרבן פסח ז, ו) כתב שהשינוי ששינה הרמב"ם ממניין בתוך העזרה שנוכר בבבלי למניין העומדים מחוץ לעזרה, הוא גופא התוצאה של הצורך להתאים את הדברים לדעת ר' עקיבא. ומלשון הקרית ספר (שם) משמע קצת שאף הוא הבין כך ברמב"ם. אך לכאורה יש קושי גדול בדברים אלו, שכן אם בדעת ר' אליעזר לא מצאנו מגבלה על הנמנים מלבד מגבלת דרך רחוקה, ודברי ר' אליעזר אינם אליבא דהלכתא, אזי כבר לא ברור מהיכן הביא הרמב"ם שלדעת ר' עקיבא קיימת מגבלה של עושי הפסח הנכנסים לעזרה.

ושמא כוונתם היא למה שכתב ביתר הרחבה במראה הפנים (על הירושלמי הוריות א, ב ד"ה לטומאה), שדברי הבבלי והירושלמי מתאימים לדעת ר' אליעזר, והרמב"ם ידע זאת ולכן פירש את המימרה דהלך אחר רוב העומדים בעזרה בשונה מהתלמודים, באופן שתתאים לדעת ר' עקיבא ותעלה אליבא דהלכתא. וכך כתב:

מדקיימא לן כר' עקיבא בדרך רחוקה, על כרחך דליתיה לטעמא דאמר התם, דלא איתמר אלא אליבא דר' אליעזר. וכלומר כמאן אזלא, הא אם נאמר דטעמא משום דדרך רחוקה, הוי כר' יוסי בר' יואל ולא כר' עקיבא דר' אליעזר שם. **אבל לפי הלכתא, האי טעמא לא קאי, כי אם הטעם הוא דבפסח אי אפשר לשער בענין אחר.** ולהכי לא אמרו זה אלא לענין פסח בלבד, וכמה שכתבתי לעיל. וכן מוכרח זה עוד מדעתנו ז"ל דבפ"ד מביאת המקדש לענין שאר קרבן ציבור הקרב בטומאה לא הזכיר מזה כלום, כדמוכרח הוא גם כן מהכא דהיא לענין פסח הוא דאיתמר כדאמרן.

לכאורה יש בזה קושי גדול: מה בצע לו לרמב"ם לקחת דברים שאינם אליבא דהלכתא ולחדש מלבנו אפשרות ליישבם עם ההלכה. ואין זו דרך הפוסקים, וכמבואר ביד מלאכי (כללי הגאונים ובה"ג והרי"ף, אות ו; ויעוין במראי מקומות שבמהד' מכוון י-ס). ואם הגמרא אמרה שדברים אלו תואמים דווקא לשיטת ר' אליעזר, אמירה זו עצמה מחייבת את הרמב"ם לא פחות מהאמירה שבטומאה משערים לפי רוב העומדים בעזרה. מלבד זאת, הבנת הרמב"ם מצד עצמה מעוררת קשיים ענייניים רבים, וכדלקמן, וזה מרחיק עוד יותר את האפשרות שהרמב"ם ברוחב דעתו פילס דרך שונה מדרכם של חז"ל בהבנת

שנה

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

דברי הגמרא. ומה שחילק המראה הפנים בין פסח לשאר הקרבנות, לכאורה לא מעלה ולא מוריד לעצם הסברו. וצ"ע. ומלבד זאת, לא ברור שדברי הרמב"ם שציון אליהם (הל' ביאת המקדש ד, יב) אכן מתייחסים לשאר קרבנות, והחזו"א (זבחים ד, יד ד"ה ר"מ) פירש שהם מתייחסים דווקא לפסח.

הגדרת 'ציבור' שטומאה הותרה בו לפי הירושלמי וביאור מקור הרמב"ם

והנה, יש לדקדק במה שנאמר בירושלמי:

מה בכל כת וכת משערין, או אין משערין אלא כת הראשונה בלבד? אמר רבי יוסה ברבי בון: עד שהן מבחוץ הן משערין עצמן.

לכאורה לא מובן מהיכא תיתי לשער בכת הראשונה בלבד, והרי ברור שכת ראשונה אינה כל או רוב ציבור. והאפשרות לשער בכל כת וכת קשה לכאורה עוד יותר; דמשמעות הלשון 'בכל כת וכת' אינה שמצרפים את כל הכתות לחישוב אחד גדול, כמשתמע מפירוש קרבן העדה (ד"ה ובעי): 'מי בעינן שיהא הרוב בכל ג' כיתות', אלא נראה שמחשבים לכל כת בפני עצמה אם רוב אנשיה טמאים או טהורים, וכפירוש הפני משה (ד"ה מה): 'אם בכל כת אזלינן בתר רובא דילה'. ואולי אף הקרבן העדה לכך נתכוון.⁸ ועכ"פ, לכאורה רוב כת אינו רוב ציבור.

ונראה שלפי שתי האפשרויות שהועלו בירושלמי – לשער בכת ראשונה או לשער בכל כת וכת בפני עצמה – יש להבין שגדר ציבור לעניינא דטומאה הותרה בציבור אינו כל או רוב ישראל, אלא הכוונה לציבור בעלמא. דלשון 'ציבור'

8. ודומיא דהלשונות: 'היו יושבין, כל אחד ואחד מברך לעצמו; הסיבו, אחד מברך לכולן. בא להם יין בתוך המזון, כל אחד ואחד מברך לעצמו; לאחר המזון, אחד מברך לכולם' (בבלי ברכות מב, א); 'מלבנות התבואה שבין הזיתים – בית שמאי אומרים: פאה מכל אחת ואחת; בית הלל אומרים: מאחד על הכל' (משנה פאה ג, א); 'הלוקח מן הפלטר מעשר מכל טפוס וטפוס, דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: מאחת על הכל. מודה ר' יהודה בלוקח מן המנפול, שהוא מעשר מכל אחד ואחד' (משנה דמאי ה, ד); 'וכל כת וכת יש לו מדור בפני עצמו בגן עדן' (מדרש שוחר טוב יא, ו); ועוד רבים מספור.

מתפרשת בשתי משמעויות: משמעות אחת היא כלל עם ישראל, וככל קרבנות הציבור שמובאים בשם כל ישראל. וכשיחיד מביא קרבן ציבור משלו, נאמר: 'יחיד שהתנדב משלו כשרין, בלבד שימסרם לצבורי' (ר"ה ז, א), ופשוט שעליו למסור לכל ישראל. ומשמעות שנייה היא קבוצה מישראל, כמו: 'שליח ציבורי' (ברכות לד, ב), 'אין עושין שררה על הציבור בממון פחות משנים' (שקלים ה, ב), ועוד רבים. ולפי שתי האפשרויות שהועלו בירושלמי, אין צורך ברוב ישראל טמאים כדי לעשות פסח בטומאה, ודי בכך שרוב בני הכת טמאים, וכמשמעות השנייה של המושג ציבור. שוב העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א שנראה שמשמעות 'ציבורי' כאן אינה כתיאור למביאי הקרבן, אלא משמעות שלישית של תיאור לקרבן עצמו, שהוא קרבן ציבור ודוחה את הטומאה; ובדומה ללשון במשנה (תמורה יד, א בדפי הבבלי): 'יש בקרבנות הציבור מה שאין בקרבנות יחיד; שקרבנות הציבור דוחין את השבת ואת הטומאה, וקרבנות יחיד אינן דוחות לא את השבת ולא את הטומאה'. איברא, דבהמשך המשנה הובאה דעת ר' מאיר שדחיית הטומאה אינה תלויה בשם 'קרבן ציבור' אלא בקיומו של זמן קבוע לקרבן, ומהמשנה וכן מדברי הבבלי (יומא נ, א) נראה שדעה זו העיקרית.

והנה, מלשון הירושלמי נראה שתשובתו של ר' יוסה ברבי בון אינה מתאימה לאחת משתי האפשרויות שהוצעו בשאלה (בכל כת וכת, או בכת הראשונה), אלא מהווה אפשרות שלישית המצרפת את כל הכתות. דאם הייתה כוונתו לאחת משתי האפשרויות שהוצעו בשאלה, לא היה לו לנקוט לשון אחרת. וכן כתבו הפני משה (ד"ה אמר) והרב קאפח (הלי קרבן פסח ז, ז ד"ה כתב הכס"מ) שזו אפשרות שלישית המצרפת את שלוש הכתות למניין אחד.

ויש להוסיף שייתכן שיש מקום לומר שמחלוקת האמוראים בירושלמי תלויה במחלוקת התנאים בגדרי דרך רחוקה, ששתי האפשרויות הראשונות מושתתות על מציאות הכתות בתוך העזרה, והיינו כר' אליעזר שהנמצא מחוץ לעזרה הוא בדרך רחוקה, ואילו האפשרות השלישית מושתתת על חישוב מחוץ לעזרה, והיינו כר' עקיבא.

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

ומהרב פסח הלפרין שליט"א שמעתי, שיש מקום לתלות את מחלוקת האמוראים בספק הבלתי מוכרע שהועלה בבבלי (סד, ב) :
אמר רבי יצחק: אין הפסח נשחט אלא בשלש כתות של שלשים שלשים בני אדם. מאי טעמא? קהל ועדה וישראל. **מספקא לן, אי בבת אחת אי בזה אחר זה**. הלכך, בעינן שלש כתות של שלשים שלשים בני אדם. דאי בבת אחת הא איכא, ואי בזה אחר זה הא איכא. הלכך בחמשינן נמי סגיא, דעיילי תלתין ועבדי, עיילי עשרה ונפקי עשרה, עיילי עשרה ונפקי עשרה.

הרי שיש ספק אם 'קהל' ו'עדה' ו'ישראל' נאמרו על כלל הכתות או על כל אחד מהן בפני עצמה. וכך או כך, נראה שאין מדובר על כלל עושי הפסח אלא רק על הנמצאים בעזרה שמהם מורכבות שלוש הכתות, והם שצריכים להגיע למניין חמישים.

על כל פנים, לפי כל זה נראה שהירושלמי אכן מהווה מקור לדברי הרמב"ם, דהשתא דאתינן להכי שציבור אינו בהכרח כל או רוב ישראל, ניתן להבין שחישוב הטמאים והטהורים לפי הנכנסים לעזרה אינו בהכרח השלכה של שיטת ר' אליעזר בדרך רחוקה, אלא השלכה של היות הנכנסים לעזרה 'ציבור' בפני עצמו, שהירושלמי קבע שיש להתחשב דווקא בו.⁹ ואת ההבנה הזו יכול גם הרמב"ם לקבל, ואין בזה סתירה לפסיקתו כר' עקיבא. ומה שכתב הרמב"ם שאפשר שעשרים אנשים ישלחו אחד, בא להמחיש את השוני שבין חישוב לפי כל ישראל ובין חישוב לפי הנכנסים לעזרה, ולא בהכרח להוות נימוק מכריע לחישוב לפי הנכנסים לעזרה.

ביאורי האחרונים לסברת הרמב"ם

בביאור סברת הרמב"ם, כתב הצ"ח (פסחים צד, ב ד"ה כמאן) :

9. וזאת בשונה מהבנת הגרמ"ד סולובייציק (שיעוריו על חומש ויקרא, ענייני קרבן פסח עמ' קעב ד"ה אמנם), שהסיק מלשון הרמב"ם שמשערים רק בכת ראשונה, ונשאר בקושי על הרמב"ם לפי הבנתו.

ואמנם הא ודאי אף שלר' עקיבא לא מיקרי דרך רחוקה אלא מן המודיעים ולחוף, מכל מקום לענין מנין לדעת הרוב אין נמנין אלא אותן שלפנינו העומדים חוץ לעזרה ורוצים להביא הפסח, אבל אותן שאינן לפנינו מי יודע מספרם.

אמנם, קשה לכאורה לומר שהרמב"ם חידש את המניין בפתח העזרה רק מכוח סברה זו, כפי שלכאורה משתמע מדבריו. ולכאורה היה ניתן להשיב בפשטות שלא משערים בכל באי עולם אלא רק באלו שבאו לעשות את הפסח, ואכתי אין צורך לצמצם את המניין לנמצאים בפתח העזרה. אמנם, לפי המתבאר מיושב, שלרמב"ם מקור נאמן בדברי הירושלמי, ודבריו אינם מושתתים על סברתו גרידא. ובהערות הגרי"ש אלישיב (פסחים צד, ב ד"ה והנה) הזכיר את הירושלמי כמקור לרמב"ם וגם ביאר בקצרה את סברתו בשונה מהצ"ח ובדומה למה שהתבאר לעיל, שגורם הדחייה הוא ציבור מקריבי הפסח דייקא, ולא ציבור האוכלים:

והנה טעמו של ר' אליעזר ברור, אך מה דמבואר בירושלמי דגם לר' עקיבא משערין עכ"פ ברוב הנכנסין, צ"ל דזהו מצד הסברא, שאין לשער אלא באותן שעומדים לפנינו חוץ לעזרה ועומדין להקריב פסחיהן.

ב. קשיים בשיטת הרמב"ם

קושיית הרש"ש מהשילוח לדרך רחוקה במחצה טהורים ומחצה טמאים

והנה, נאמר בגמרא (פסחים פ, א):

איתמר: היו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין [...] עולא אמר: משלחין אחד מהן לדרך רחוקה [...] אמר להו רב נחמן: זילו ואמרו ליה לעולא: מאן ציית - דעקר סיכיה ומשכניה ורהיט?

ופירש רש"י:

מאן ציית לך - להשתלח לדרך רחוקה. וכי עקר משכניה וסיכיה - אהלו ויתדותיו ורהיט, בתמיה, מי ישמע לנו להטריח עצמו.

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

על דברי הגמרא הללו הקשה הרש"ש (על תד"ה משלחין):
קשה לי, מדוע הצריך עולא לשלחו לדרך רחוקה, שהוא ט"ו מיל לדעתו (לקמן צג, ב), ולכן פריך ליה רב נחמן: מאן ציית כו'. הלא (לקמן צד, ב) אמר ר' יצחק בר רב יוסף: בטמאין הלך אחרי רוב העומדין בעזרה. ואף שזהו לדעת ר' אליעזר שם, הרי הרמב"ם פסק גם כן בפ"ז מהל' קרבן פסח שמשערין בכל הנכנסין לעזרה, ועד שהם מבחוץ קודם שתכנס כת ראשונה כו', עיין שם, דמשמע שאין מעמידים למנין רק אותן שעומדין לפנינו. ועוד, דהכי עדיף טפי שגם הוא יוכל לעשות בראשון.

כעין זה הקשה החזו"א (זבחים ד, טו; ושוב באו"ח סי' קכד, לדף צג, ב ד"ה רמב"ם) על הרמב"ם.

קושי נוסף מעצם האפשרות המעשית להגיע לדרך רחוקה

עוד יש להקשות על הרמב"ם, שאם מניין הטהורים והטמאים מתקיים 'עד שהן מבחוץ קודם שתכנס כת הראשונה', הרי שמדובר על י"ד בניסן לאחר חצות. ומסתבר שמדובר על זמן קרוב לשעה שמינית ומחצה, שאז שוחטים את הפסח (פסחים נח, א; רמב"ם הל' תמידין ומוספין א, ה). ובדרך הטבע אין אפשרות לנמצא בירושלים בזמן זה להגיע לדרך רחוקה עד השקיעה, וברור שאין כוונת הגמרא להסתמך על ניסים בשילוח לדרך רחוקה.

ובשלמא אם המניין כולל את כל מי שאינו בדרך רחוקה, ניתן לשלח אדם הנמצא מעט לפני מן המודיעין, שיתרחק מעט ויגיע לדרך רחוקה,¹⁰ אך לשיטת הרמב"ם שהמניין מתקיים בתוככי ירושלים, כבר לא נותר זמן ללכת משם לדרך רחוקה. ואולי יש ליישב שאותו אחד ירוץ במהירות. וצ"ע.

10. ואף למ"ד שבדאורייתא אין סומכים על חזקה שליח עושה שליחותו (יעוין טוב"י ושו"ע ורמ"א שלא, לד), כאן מדובר על פעילות כלל ישראלית שדומה לאמור בגמרא (עירובין לב, א) שביט דין אינם מתעצלים, ועל שליחותם יש לסמוך לכו"ע.

קושיות נוספות של החזו"א על שיטת הרמב"ם

עוד הקשה החזו"א (זבחים שם) :

ועוד, שהרי הזבים מצטרפים עם הטהורים לעשות הטמאים מיעוט, וכמו שכתב רבנו. ואיך יתכן דזבים מצטרפים עם הטהורים, וטהורים ששלחו פסחיהן אין מצטרפין?
גם לשון רבנו אינו מובן, דלשונו ז"ל רהיט שמדבר בדבר שהוא מושכל ראשון, ולא כבא לחדש, ואיך הוא מובן שאין מונין כל המנויין?

ועוד הקשה (או"ח שם) :

ועוד קשה, לדעת הרמב"ם דאפילו רוב הציבור טהורין אם שלחו פסחיהן ביד הטמאים עושין בטומאה, אם כן היו רובן זבין ומיעוטן טמאי מתים, אמאי אין עושין בראשון, דהוי מיעוטא כדאמר שם? הלא רוב הנכנסים לעזרה הם טמאי מתים.

יש להוסיף שלכאורה הקושי מצירוף הזבים לטהורים אינו מסתכם בכך שיציבא בארעא וגירא בשמי שמיא, כפי שהתקשה החזו"א, אלא קשה עוד שמלשון הרמב"ם לא נראה כלל שמניין הזבים ומניין הטהורים שונים במהותם. דהוא כותב (הל' קרבן פסח ז, ו) : 'היו שליש הקהל טהורים ושליש זבים וכיוצא בהם ושליש טמאי מת', וקשה טובא לומר שהכוונה לומר שסך כל הזבים באשר הם הושווה לסך טמאי המתים שבפתח העזרה ולסך הטהורים שבפתח העזרה. דאם כן אין זו חלוקה של הקהל לשלישים, דרובו המוחלט של הקהל אינם זבים. ולדוגמה אם בכל חבורה יש עשרה מנויים, ויש אלף חבורות של טמאי מתים ואלף של טהורים, אז סך טמאי המתים עשרת אלפים וכן סך הטהורים, ואילו הזבים מהווים רק אלף.

הגהת החזו"א והקשיים שבה

בעקבות הקשיים הללו, הציע החזו"א (זבחים שם) להגיה תיבה אחת ברמב"ם, ובכך להפוך לגמרי את משמעות דבריו וליישב את הקשיים שהעלה :

ויש מקום לספק לן שיש כאן ט"ס, וצריך לומר: 'אין משערין בכל השוחטין, שאפשר כו', אלא משערין בכל הנכנסים, והנכנסים היינו כל ישראל המנוין, ולא בא למעט אלא אותן שבדרך רחוקה שאין עולין מן המנין.

דא עקא, להגהה זו אין סמך בכל כתבי היד והדפוסים, כמבואר בילקוט שינויי נוסחאות לרמב"ם (מהד' פרנקל, עמ' תנ). וקשה לומר שהטעות חדרה לכל עדי הנוסח ולא נותר שום זכר לנוסח הנכון. מלבד זאת קשה, שברמב"ם ובירושלמי נאמר להדיא שמשערין ברוב הנכנסים לעזרה, ואם כן, לא על הרמב"ם תלונתו של החזו"א כי אם על הירושלמי, דהא רק נציגי החבורות נכנסים לעזרה ולא כל העם. וכבר עמד בשבט הלוי (א, קנו, א) על כך שהגהת החזו"א מוקשה מדברי הירושלמי, דלכאורה קשה טובא להגדיר את הנמנים על פסח כ'נכנסין לעזרה', ולומר שכוונת לשון זו לאפוקי ממניין השוחטים ולהרחיב את המניין לכל המנויים. ולא מצינו בשום מקום שכל ישראל נכנסים לעזרה, והדבר גם אינו אפשרי מבחינה טכנית. ולהיפך, דווקא השוחטים הם שנכנסים לעזרה. וכעין זה הקשו על החזו"א בבירור הלכה (פסחים צד, ב סד"ה מכח). ובמועדים וזמנים (ג, רלט ד"ה ועכשיו) כתב שדברי החזו"א צ"ע טובא, סתם ולא פירש, ונראה שכוונתו למה שהתבאר.

הבנת השבט הלוי והקושי שבה

בשבט הלוי (שם) הביא את קושיות החזו"א, והוסיף והקשה מהמבואר בגמרא (פסחים עט, ב) וברמב"ם (הל' קרבן פסח ז, ג) שהנשים משפיעות על המניין, וזאת 'אף על פי שאין מביאין את קרבנן בעצמם כידוע, והם יושבים בביתם ויתכן שהם שולחים אותו על ידי טמאים, או שהם טמאים ושולחים אותו על ידי טהורים, מכל מקום מכריעים את המנין'. ובאמת במקום אחר (קידושין נב, ב) נאמר: 'וכי אשה בעזרה מנין', וכן נאמר (תוספתא ערכין ב, א): 'לעולם לא נראית אשה בעזרה אלא בשעת קרבנה בלבד'. ולכאורה אי משום הא, שמא יש ליישב שבי"ד בניסן היו מגיעות מעט נשים לעזרה, וכפי שכתב הרב קאפח (הל' קרבן פסח ז, ז): 'ומשמע דנשים היו באות לשחוט את הפסח כנציגי כתות, ושוחטות לכתחילה אף בקדשים', ויעוין שם שחילק בין זה ובין שמחת בית השואבה, ואכמ"ל. ויעוין עוד במנחה למלך (על הרמב"ם הל' קרבן פסח ז, ג, בחלק תורת המנחה ד"ה מונה).

אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

מכל מקום, בשבט הלוי כתב ליישב שיש שני סוגים של טומאת רוב ציבור: סוג אחד הוא טומאת רוב האנשים האוכלים את הפסח, וסוג שני הוא טומאת רוב החבורות. והרמב"ם בדבריו לא התכוון אלא לבאר את הסוג השני: דודאי אם באנו להתיר מטעם רוב אוכלים טמאים, ומכחם אנו מתירים לעשות גם עבודה בטומאה שחיטה וזריקה וכו', אז פשיטא דמנין רוב קהל ישראל הטמאים במת מכריע, אלו שבביתם עם אלו שבעזרה. ומזה איירי כל ההלכות בש"ס וברמב"ם, דמשמע דגם העומדים בחוץ מצטרפים. אבל אם הוא פסח הבא בטומאה מחמת המקריבים עצמם, דהיינו הבאים בעזרה, כמו שבכהנים וכלי שרת טמאים אין מסתכלים על המספר הרוב אלא על המציאות שאי אפשר להקריב על ידי טומאתם, רק בטומאה, הכי נמי בישראלים הבאים בעזרה להקריב קרבן פסח אין מסתכלים על המנוים שבחוץ אולי מנוים עליהם כ' טהורים שאינם כאן, מכל מקום כיון שהבאים להקריב רובן או כולן טמאים נעשה על ידי זה פסח הנקרב בטומאה, וממילא הותר לכולם על ידי הקרבה ומזה הוא שדבר הרמב"ם.

הסבר זה מיישב רבים מהקשיים, אך לכאורה הוא מעורר קושי גדול אחר, שהרמב"ם לא חילק כלל בין שני הסוגים הללו. והוא כלל את שני הסוגים בדבריו בתוך כדי דיבור מבלי להבחין כלל ביניהם. ואי איתא שיש שני סוגים, לא מובן מדוע הרמב"ם השמיט את הסוג של רוב אוכלים טמאים שימזה איירי כל ההלכות בש"ס וברמב"ם, ובמקומו המציא סוג נוסף ששום הלכה בש"ס וברמב"ם אינה מתייחסת אליו, וסמך את שני הסוגים זה לזה ללא כל אבחנה ביניהם. וצ"ע. וכבר העיר כעין זה בשערי היכל (פסחים מערכה עח, ריש עמי רצג). ועוד הקשה הרב פסח הלפרין שליט"א, שהרי בהלכות ביאת המקדש (ד, ומבואר בדבריו שהנמנים לענין זה הם כל הכהנים שבירושלים, וקשה להבין מדוע שבנידוננו ישתנה אופן החישוב.

הבנת המועדים וזמנים

במועדים וזמנים (שם) התקשה בדברי הרמב"ם, וכתב:

וביאור הענין נראה שאם ברור שרוב ציבור טמא מת או זב וכדומה, לא משערין חוץ לעזרה כלל, ורק ברוב טמאי מת קיימא לן דחוייה בציבור ושרי להו להקריב

שסג

אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

קרבת פסח, אבל הרמב"ם מיירי באופן שלא ידוע לנו היאך האמת, וראוי להסתפק אם רוב טמאי מתים או לא, ואי אפשר לקבוע בשעת שחיטה כפי הבאים, שהלוא הרבה נמנין על פסח אחד, ובזה מבואר בירושלמי דמשערינן אותם כפי שהם לפנינו, והיינו דלפני השחיטה ממש באו השוחטים לטהורים, וכן באו השוחטים לטמאים, אם נתיר הפסח בטומאה.

והיינו, שכאשר ידוע מניין עושי הפסח הולכים על פיו, ורק כשאין הוא ידוע מקיימים את המניין בכניסה לעזרה. דא עקא, שהעמדה זו חסרה טובא בדברי הרמב"ם, ואי איתא שלכתחילה צריך למנות את כל הציבור, והמניין בפתח העזרה הוא רק בדיעבד כשלא הצליחו למנות, לא היה לרמב"ם להתעלם מכך ולכתוב רק את המניין הדיעבדי. וצ"ע.

תירוץ המשנת יעקב לקושיית הרש"ש

במשנת יעקב (הל' קרבן פסח ז, ו) התקשה מדנפשיה בקושיית הרש"ש, וכתב ליישב:

ויתכן שמאחר שכבר בא לעזרה, דהא נמנו ישראל והיו מחצה טהורים ומחצה טמאים, הרי שהיה שם – אין אפשרות לעשות מנין חדש על ידי שאחד מהם ילך משם, אלא רק כשיהיה טמא או בדרך רחוקה, דאז חל עליו פטור ממש מפסח. עיין פיהמ"ש להרמב"ם ריש פ"ט (מ"א) בהא דאמרינן 'אם כן למה נאמר טמא או שהיה בדרך רחוקה, שאלו פטורין מהכרת', דלזה חלות פטור ממש.

והיינו שאחר שהתקיים מניין אין אפשרות למנות שוב, אלא רק לשלח אחד לדרך רחוקה ובכך ליצור חלות פטור שתפקיע אותו מלהימנות. ובכך מיושבת קושיית הרש"ש, אבל עדיין לא מיושב מה שנכתב לעיל בשולי קושייה זו, ששילוח לדרך רחוקה בצהרי י"ד בניסן אינו מציאותי.

תירוץ הרב הלל בן שלמה לקושיית הרש"ש

הרב הלל בן שלמה שליט"א כתב לי:

מסתבר שהיינו כשידוע מראש שזו המציאות, כגון שיש טמאי מתים שלא יכולים להיטהר, שהרי לפי הרמב"ם דרך רחוקה נקבעת לפי המצב בעמוד

השחר של י"ד ניסן, וברור שאדם שנמצא אחרי חצות ליד העזרה, כבר לא יוגדר כנמצא בדרך רחוקה. ואף על פי שהמניין הוא רק במי שהגיע, הנחת היסוד היא שכל האנשים האלו יגיעו. ואין הכי נמי, שהשילוח לדרך רחוקה מתבצע על ידי זה שמי שכבר בדרך רחוקה יישאר שם ולא יבוא, ולא שמי שקרוב יתרחק. ואמנם מהגמרא משמע שהוא צריך לטרוח לעקור סיכיה ומשכניה, ובדוחק אולי יש לומר, שצריך לעקור את עצמו משאר בני משפחתו. ובכל אופן, הרמב"ם אינו מזכיר את האפשרות לשלח אחד לדרך רחוקה, ואולי נקט שהלכתית זה לא שייך (ודחייתו של רב נחמן אינה הדחייה היחידה שיכולה להיאמר בעניין).

בשולי דבריו, יש להוסיף שהרמב"ם ככל הנראה דחה את דברי עולא משום שמבואר בגמרא שהדיון שאליו התייחס עולא קאי למ"ד שאין היחיד מכריע את הציבור לטומאה, והרמב"ם (הל' קרבן פסח ז, ב) פסק שהיחיד מכריע. וזו מחלוקת בברייתא (פסחים עט, ב; ובתוספתא פסחים ו, ב), והרמב"ם פסק כרבנן ולא כר' אלעזר בן מתיא שדברי עולא נאמרו לשיטתו, ובפשטות נראה שהבין שיחיד ורבים הלכה כרבים.

דברי היבין לאשרו על הרמב"ם בעניין מניין הזבים

קושייה נוספת מובאת בספר הליקוטים (על הרמב"ם שם; מהד' פרנקל) בשם יבין לאשרו:¹¹

צ"ע דלפי זה הרי נמצא דהטמאים באו לעזרה, וזה תימה, אמאי באו. דבשלמא הטמאי מת, יש לומר דבאו לראות אולי יש כאן רוב הציבור טמאים ויוכלו גם הם לעשות הפסח, אבל המצורעים למה באו. וצריך לומר דמיירי כשבאו היו עדיין כולם טהורים, ופרחה בהם צרעת בעמדם בהר הבית קודם שנכנסו לעזרה.

11. אין הכוונה לספר בשם זה שנדפס בעבר, אלא חידושים לע"נ הקדושים מבני משפחתו של הרב שבתי פרנקל, שנדפסו לראשונה בספר הליקוטים, כמבואר בהקדמה לספר הליקוטים (מהד' תשע"ז, עמ' רמ סעיף נא ובהערה).

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

וקושייתו טובה מתירוצו, דשפיר הקשה מה למצורעים אצל הר הבית ופתח העזרה, והרי אסור להם להיכנס לירושלים. ולכאורה העמדת דברי הרמב"ם דווקא בציור הזה, שפרחה צרעת ברוב הציבור בעודם בהר הבית, היא ממש בלתי אפשרית. והרי הרמב"ם כתב את דבריו בסתמא, כהנחיה לאופן החישוב, ולא היה לו לייחד דבריו דווקא למקרה בלתי מציאותי זה, ולהשמיט את ההנחיה לאופן החישוב במקרה הרגיל של זבים ומצורעים שנמצאים מחוץ להר הבית. ובמיוחד לא היה לרמב"ם להתעלם מהיולדות, שדין לעניין זה כמצורעים, ולא מסתבר לומר שהן ילדו בעמדן בתוכי הר הבית.¹² כללו של דבר, ההנחה העולה מדברי הרמב"ם שזבים ומצורעים נמצאים בתוך הר הבית היא קשה מאוד.¹³ ומדברי החזו"א דלעיל משמע שהניח שכל הזבים נמנים ולא זבים שבהר הבית, אלא שלפי זה התקשה מאי אולמייהו דהזבים שמחוץ להר הבית יותר מהטהורים שמחוץ להר הבית.

12. ואכן בספר והשב את העבודה (פ"ב הערה לג), הקשה כעין קושיית היבין לאשרו, ונשאר בצע"ג. ויש להוסיף ולהקשות על תירוצו של היבין לאשרו, שהרי פריחת צרעת כשלעצמה אינה מטמאת ללא ראיית כהן (ויקרא יד, לו ובמדרשים ובמפרשים שם; משנה נגעים ג, א-ב; רמב"ם הל' טומאת צרעת ט, ח; שערי דעת ח"א טו, א; ועוד), ואין טעם שהכהנים יטמאו אדם בטומאת צרעת בעודו בהר הבית, דאם המתינה תורה לדבר רשות שלא ייטמאו כליו (כמבואר במקורות הנ"ל), כל שכן לדבר מצווה שלא יעמוד בהר הבית בטומאה. וגם אין זה ברור שאפשר לראות נגעים בערב פסח, דשמא חל בזה הדין דאין רואים נגעים ברגל (משנה שם ורמב"ם שם), ויעוין בזה בצ"ח (פסחים צה, ב ד"ה והנה לעולא) ובבית יצחק (ב, מג, ז) ובסדר הקרבת קרבן פסח (משולמי; נדפס בקובץ תורת הקרבנות על קרבן פסח ומסכת כריתות, בני ברק תשע"ב, עמ' ע הערה 32). לעצם שאלת הגדרתו של י"ד בניסן כמועד, בזמן הבית ובזמן חורבן, יעוין במאמרו של י"ד גילת: לייחודו של ארבעה עשר בניסן, סיני פ (תשל"ז) עמ' קג-קטו, ובעיקר עמ' קד-קו; וכן בקונטרס שימני כחותם (לרב רועי צבי תמיר; סי' יג). ויעוין עוד בגמרא (פסחים נט, ב) שמדמה את קרבן פסח ליעולת חול'. ויעוין עוד לעיל (עמ' שמח).

13. ויעוין עוד בערוה"ש (קדשים קצא, יח) שהתקשה גם בביאתם של טמאי המתים לפתח העזרה, ואכמ"ל.

הערות בלשון הרמב"ם

והנה, יש לדקדק בלשון הרמב"ם: 'כיצד משערים הפסח לידע אם רוב הקהל טמאים או טהורים', ולכאורה הדבר שאותו משערים אינו 'הפסח', בין אם נפרש שהכוונה לקרבן ובין אם נפרש שהכוונה למועד. אלא משערים את מצב הציבור. ועוד יש לדקדק, שהרמב"ם כתב שיודעים 'אם רוב הקהל טמאים או טהורים', ולא הזכיר את המיפוי לשני סוגים שונים של טומאות, וכמוזכר בדבריו שם לעיל מינה, שרק טומאת מת הותרה בציבור ולא טומאות היוצאות מן הגוף, וכמבואר בדבריו לעיל מינה שגם בעניין זה יש משמעות למניין, כדי לדעת אם רוב הציבור זבים.

אפשרות נוספת בהבנת שיטת הרמב"ם והקושי שבה

ומצירוף הקשיים בדברי הרמב"ם היה נראה לומר שאכן ישנם שני מניינים, האחד לכלל הציבור והאחד לנכנסים לעזרה. אך לא כהצעת שבט הלוי ששני המניינים נעשים לאותה תכלית ממש, שעל זה קשה כנ"ל, אלא מדובר במניינים שונים במהותם ובתכליתם: מניין אחד בא לברר מה היחס בין הטהורים ובין טמאי המתים, והוא מתקיים באנשים שבאו לפתח העזרה, וכמבואר בירושלמי. מניין זה בא לברר אם קיים הגורם לעשיית פסח בטומאה, שהוא 'טומאה בציבור'. ומניין שני בא לברר אם טמאי המתים מהווים רוב ציבור, והוא אינו מתקיים בפתח העזרה אלא נמנה בו כל הקהל כפשוטו. מניין זה בא לברר אם יש מונע מעשיית פסח בטומאה, משום שאמנם יש מציאות של טומאה בציבור, אך במקרה זה הציבור 'הווי מיעוטא, ומיעוטא לא עבדי בראשון' (פסחים פ, א). ומציאות של מיעוט של כלל אוכלי הפסח ביחס לכלל הזבים מונעת את ההסתמכות על המניין שנעשה בפתח העזרה.

דא עקא, גם הצעה זו אינה מוצאת משען ומשענה בלשון הרמב"ם, ובדומה לקושי שעל הצעת שבט הלוי. הרמב"ם כלל את 'שני המניינים' הללו בחדא מחתא ואף באותה לשון של 'הקהל' ו'רוב הקהל', וקשה להעמיס בדבריו את החלוקה הזו בין מניינים שונים. ורק הדיוק הקל מלשון 'אם רוב הקהל טמאים או טהורים' עומד לזכותה של הבנה זו ברמב"ם, דמשמע קצת שהמניין אכן נועד לברר רק את יחסי הטמאים והטהורים, ולא את יחסי הטמאים בטומאת מת

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

והטמאים בטומאות היוצאות מן הגוף – שאת זה אין בודקים בפתח העזרה. אך קשה להשתית את דברי הרמב"ם על דקדוק זה. וגם קשה שהגמרא (שם עט, ב) נקטה את הכלל דמיעוטא לא עבדי בראשון אף בנוגע למקרה שאין בו זבים, ודלא כאפשרות שכלל זה קיים רק במקרה של רוב זבים. וגם לא הוכח שאכן קיים חילוק בין רוב טמאי מתים ביחס לטהורים – שהוא גורם – ובין רוב טמאי מתים ביחס לזבים – שהוא העדר מונע. וצ"ע.

ג. דברי ראשונים נוספים

דברי בעלי התוס' בעניין דרך רחוקה לטמא

והנה, בגמרא (פסחים צג, ב) אמר עולא שקביעת מודיעין כאבן הבוחן לדרך רחוקה לשיטת ר' עקיבא מבוססת על חישוב המרחק שממנו אפשר להגיע לעזרה בשעת השחיטה. על כך הקשו ממה שאמר עולא דשוחטין וזורקין על טמא שרץ, והרי טמא שרץ אינו יכול הלכתית להגיע לעזרה בשעת שחיטה, דאף אם יטבול, ייאסר בכניסה לעזרה עד הערב שמש. ותירץ עולא: 'דרך רחוקה לטהור, ואין דרך רחוקה לטמא'. ולכאורה כוונתו לומר שדין דרך רחוקה לא נאמר לטמאים, שבלאו הכי אינם יכולים לעשות פסח, ועבורם אין כל הבדל בין דרך קרובה לדרך רחוקה. וכך הבין הריב"א בעל התוס', כמובא בשמו בתוס' הרי"ש משאנץ (פסחים פ, א ד"ה משלחין) ובתוס' שלנו (שם ד"ה משלחין). ולפי זה נקט הריב"א שבמניין הטהורים והטמאים, מן הטהורים יש למנות רק את הקרובים לירושלים, אך מן הטמאים יש למנות אף את הנמצאים בדרך רחוקה, שהרי דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא. והסביר ריב"א שזו הסיבה לכך שבמקרה של מחצה טמאים ומחצה טהורים, הציעה הגמרא (פ, א) לשלח לדרך רחוקה אחד מן הטהורים ולא אחד מן הטמאים.¹⁴ ובהמשך דברי הרי"ש

14. בחידושי רע"א (פסחים פ, א על תד"ה משלחין) הקשה על דברי ריב"א: 'ק"ל, הא הכל לפי הצד דטמאין אין עושין בראשון ולא בשני, ובזה אם נשלח הטמא, הא בפסח שני שיצטרפו הטמאים יחד, איהו ושאר הטמאים – יהיו צבור, דאין עושין פסח שני. וצ"ע'. ובדעת ריב"א נראה שהחשיב את עשיית הפסח הראשון בטהרה יותר מאשר הפסח השני, ולכן העדיף עשיית פסח

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

משאנך מבואר שגם לשיטת ריב"א, טמא שנמצא כל כך רחוק עד שאינו יכול לחזור בשעת אכילה אינו נמנה.

לעומת זאת, בשם ר"י הזקן הובא שם שבמקרה של מחצה על מחצה, יש דרך רחוקה גם לטמא, שכן במקרה זה אם יתקרב יהיה רוב טמאים ויוכל לעשות פסח בטומאתו. והסיבה לכך שהוצע לשלח דווקא אחד מן הטהורים הוא כדי לאפשר גם למחצה הטמאים לעשות פסח ראשון.¹⁵

מכל מקום, מכל זה עולה שבעלי התוס' לא סברו כרמב"ם, שמניין הטהורים והטמאים תלוי בעומדים להיכנס לעזרה, שכן עצם השילוח לדרך רחוקה מוכיח שהאומדן אינו מתקיים בכניסה לעזרה, אלא מונים את כל מי שאינו בדרך רחוקה. והיינו כטענת הרש"ש והחזו"א הנ"ל כנגד הרמב"ם מדברי הגמרא (פ), (א) בעניין שילוח לדרך רחוקה כשחצי מהציבור טמאים וחציים טהורים, ובאמת על גמרא זו מוסבים דברי הר"ש והתוס'.

ואולם, אין זה ברור שדברי ריב"א נאמרו להלכה, שכן בגמרא (צד, ב) נראה שעצם הקביעה שאין דרך רחוקה לטמא נתונה במחלוקת:

ורבי אליעזר אומר מאיסקופת כו'. ואף על גב דמצוי עייל, ולא אמרינן ליה קום עייל. והתניא: יהודי¹⁶ ערל שלא מל ענוש כרת, דברי רבי אליעזר. אמר אביי: דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא. רבא אמר: תנאי היא.

ראשון בטהרה על פני עשייתו בטומאה, גם במחיר של מניעת כל הטמאים מפסח ראשון ושני. ונראה שדברי רע"א תואמים לסברתו של ר"י הזקן דלהלן בסמוך.

15. ומוזה נראה שגם ר"י מסכים עקרונית לריב"א, שבמצב שבו התקרבות לא תאפשר לעשות פסח בטומאה, נמנים גם הטמאים שבדרך רחוקה, ונפק"מ לכך היא שלדעת עולא שוחטים וזורקים עליהם אם יוכלו להגיע ולאכול קודם חצות, ואין דנים אותם כמי שמצויים בדרך רחוקה ואין נמנים.

16. תיבת 'יהודי' חסרה בכתבי היד ובדפוסים הישנים, וכתב על כך הדק"ס (פסחים שם, עמ' 292 הערה א): 'ליתא בכל כתבי היד ובדפוסים הישנים, והוסיפוהו בדפוס בסיליאה מן הצענזור'.

שסט

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

הרי שאמנם אביי נוקט כעולא, אך רבא נוקט שיש מחלוקת תנאים בשיטת ר' אליעזר בעניין זה, ובעוד שלדעה אחת אין דרך רחוקה לטמא ולערל והם חייבים כרת אם לא הכשירו עצמם לעשיית פסח, לדעה השנייה יש דרך רחוקה גם לטמא ולערל, ולכן הם פטורים מכרת לר' אליעזר, כל שלא נכנסו לעזרה. ומדבריו משמע שאינו מקבל את ההנחה שדרך רחוקה לא נאמרה בטמא. וידוע הכלל שהלכה כרבא מאביי, חוץ משש מחלוקות שסימן יע"ל קג"ם (קידושין נב, א ועוד). וצ"ע.¹⁷

מכל מקום, הספק בדעת התוס' אינו נוגע אלא לצירוף הטמאים שבדרך רחוקה למניין, אך נראה שאין ספק בעצם ההנחה שמניין הטהורים כולל את כל הנמצאים בדרך קרובה, ואינו מוגבל לנמצאים בתוך העזרה או הר הבית. דהנחה זו נכתבה בתוס' בפשטות ואינה תלויה במחלוקת אביי ורבא.

17. בפתח הבית (על הרמב"ם הלי קרבן פסח ה, ד; וכן בספרו דבר בעתו על פסחים צד, ב אות כ) ובמשנת יעקב (הלי קרבן פסח ה, א) עמדו על כך שיש מקום לחלק בין דברי עולא (צג, ב) לדברי אביי (צד, ב) בעניין דרך רחוקה לטמא. בעוד שעולא מדבר על טמא שאינו נמצא בפועל בדרך רחוקה, אביי מתייחס לערל שנמצא בפועל בדרך רחוקה לשיטת ר' אליעזר. ולפי זה כתבו שייתכן שרבא מודה לעולא, אף שחלוק על אביי. וכן צידד בקצרה האגרות משה (או"ח א, קיז ד"ה ואף שמצינו). ויעוין עוד בזה בשער הקרבן (פ"ב הערה 19 ומילואים סי' ט).

לכאורה יש דוחק בדרך זו, ובפשטות יש עדיפות להשוות את עולא ואביי שנקטו אותה לשון בדיוק, ולא לאפושי פלוגתא ביניהם, ולכאורה עדיפות זו גוברת על היתרון שבהתאמת דברי רבא לדברי עולא. ואולם יש גם רווח נוסף לדרך זו, שכן אחרונים אלו תמכו יתדותיהם בכך שהרמב"ם השמיט את הדין דאין דרך רחוקה לטמא, וביארוהו בכך שנקט כעולא ורבא, שדין זה לא נאמר אלא כשהטמא לא נמצא בפועל בדרך רחוקה, ורק טומאתו שקולה כדרך רחוקה, ועל זה כתב הרמב"ם (הלי קרבן פסח ה, ד) שחייב כרת, אך אם הטמא נמצא בפועל בדרך רחוקה, יש לו דין דרך רחוקה לפוטרו מכרת, ודלא כבעלי התוס'. ובשערי היכל (פסחים מערכה עח עמ' רצג) כתב לסייעם מכך ש'אין דרך לשער את טמאי המתים והזבים בכל ישראל אם לא עלו לרגל', וממש כדברי הצ"ח הנ"ל: 'אותן שאינן לפנינו מי יודע מספרם'. ויעוין עוד באריכות בשערי היכל (שם), וכן מערכה פד עמ' שי-שיא).

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

דברי המאירי

כתב המאירי (פסחים צד, ב ד"ה מה):

מה שביארנו כמה פעמים שכל שרוב צבור טמאים עושין אותו בטומאה, פירוש כל שרוב אותם שבעזרה שבאו לשחוט פסחיהם טמאים, אף על פי שיש חוץ לעזרה רוב טהורים. וזהו שאמרו: בטמאים הלך אחר העומדים בעזרה.

דברי המאירי צ"ע, שהרי כאמור, בגמרא הועמדה דרך חישוב זו כר' אליעזר, והרי המאירי (צב, ב סד"ה ואיזו) פוסק במפורש הלכה כר' עקיבא. ובדומה לקושי על הרמב"ם דלעיל. ואולי גם דברי המאירי יוסברו על פי הירושלמי הנ"ל, שנראה שמגדיר 'ציבור' באופן שכולל רק את הנמצאים בעזרה. ויעוין גם במקום נוסף (פ, א ד"ה מעתה) שבו נוטה המאירי להגדיר דרך רחוקה כדעת ר' אליעזר, וצ"ע. ולעת עתה נראה שדעתו העיקרית היא כר' עקיבא, ומה שכתב במקומות אחרים אחרת מזה לא נאמר כהכרעה פסוקה, וכמצוי במאירי שיש מדבריו שאמורים דרך פירוש ולא דרך הכרעת הלכה.

ד. אופן חישוב הטמאים והטהורים בפסח חזקיהו ובפסח שבימי עזרא

אופן חישוב הטמאים והטהורים בפסח חזקיהו

בספר דברי הימים א' (ל, ב-ה) נאמר:

[ב] ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני [...] [ה] ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח לה' אלהי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב.

וכתב המלבי"ם:

[ב] [...] הרמב"ם תפס להלכה שעבר אז את השנה, ושהיה שלא ע"פ הסנהדרין מפני שעבר ביום שראוי לקבעו ניסן, או שעבר מפני הטומאה ואין מעברין מפני הטומאה, וע"כ כתיב ויועץ המלך ושריו (לא החכמים), וכל הקהל, לא העדה, שכבר בארתי בספר התורה והמצוה ויקרא, שבעת שזקני העדה בראשיהם

שעא

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

קרוים בשם עדה, ובלא הזקנים קרוים בשם קהל, ופי' שנתיעץ מכבר ביום שלשים של אדר, ועי"כ כתוב ויישר הדבר ולא כתיב וייטב, כי לא היה טוב, כי לא הסכימו הסנהדרין לזה [...].

[ה] כי לא לרוב עשו. ר"ל שאם לא היו מעברים והיו עושים בראשון בטומאה, היו מתאספים ישראל מועטים, וחשב שיהיה מועט מישראל, והמיעוט אין עושים פסח בטומאה. וחכמים חלקו עליו בזה, כי הדין הוא שמשערים ברוב הנכנסים בעזרה אף שהם מיעוט ישראל, ואם כן לא היה לו לעבר מפני הטומאה.

לכאורה, בדברי המלבי"ם הללו יש חריגה מהסברם של חז"ל (סנהדרין יב, א-ב) שנפלה מחלוקת בין חזקיהו לחכמים בעניין עיבור מפני הטומאה. לפי חז"ל המחלוקת נפלה בעצם השאלה אם לעבר את השנה מפני הטומאה, או בצירוף נשים למניין, ואילו לפי המלבי"ם המחלוקת נפלה באופן חישוב הטמאים והטהורים. ומדבריו משמע שאם לפי דרך החישוב של חכמים יוצא שרוב הנכנסים לעזרה טמאים, אזי יש הצדקה לעבר את השנה מפני הטומאה. וזה לכאורה אינו במשמע הגמרא שם. ואם נצמדים לדברי חז"ל, אזי אין מכאן ראיה לאופן החישוב, דהנושא לא נידון כלל בפסוקים ובגמרא. וצ"ע.

סדר חידוש הקרבנות והפסח בימי עזרא

נאמר בספר עזרא (ג, ב-ו):

[ב] ויקם ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים וזרבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת משה איש האלהים. [ג] ויכינו המזבח על מכונתיו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעלו¹⁸ עליו עלות לה' עלות לבקר ולערב. [ד] ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו. [ה] ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ה' המקדשים ולכל מתנדב נדבה לה'. [ו] מיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עלות לה' והיכל ה' לא יסד.

18. ויעל כתיב.

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

עוד נאמר שם (ו, יט-כב) :

[יט] ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון. [כ] כי הטהרו הכהנים והלויים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם. [כא] ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטומאת גוי הארץ אלהם לדרש לה' אלהי ישראל. [כב] ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם ה' והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל.

בין שני תיאורים אלו מפרידות מספר שנים, שכן לאחר התיאור הראשון נכתב (שם ד, כד) : 'באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס', ולפני התיאור השני נכתב (ו, טו) : 'ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא'. הרי שבין שני התיאורים מבדילות לפחות ארבע שנים : מהשנה השנייה לדרייוש, שתיאור הקרבת העולות התרחש לפנייה, ועד השנה השישית לדרייוש, שתיאור הקרבת הפסח התרחש לאחריה. ובמשך חכמה (במדבר ט, ב) כתב על כך :

לפלא, הלא בנו המזבח והעלו עולות תמידין וחג וחדשים, ומדוע לא הקריבו פסח עד השנה השישית. ואולי משום דכעת הטהרו הכהנים והלויים, כאשר מוכח, דחגי הנביא הוא גילה להם אפר פרה [ולכן למדים הלכות טומאה בחגי]. לכן קודם היו טמאים, והקריבו קרבנות צבור בטומאה, אך מדוע לא עשו פסח. אולי דקרבנות צבור היו מקריבין מתרומת הלשכה, והיו תורמין לשם כל המדינות, כמבואר סוף פרק ג דשקלים, והיה קרבן צבור. אבל פסח לא היו עושין רק הבאים מהגולה, וכל כמה דלא סליק עזרא לא חשיב (ערכין יג, א). לכן כיון שלא היה יסוד המעלה, עדיין לא היו חשובים כצבור. ואף דאמרו דלענין טומאה הלוח אחר רוב הנכנסין בעזרה, זה השתא דסליק כולהו. אבל קודם, בלא סלוק בימי עזרא, ולא נתקדשה הארץ – דקדושת הארץ לא קדשה לעתיד לבא, ובטלה בכבוש הארץ בימי נבוכדנצר – תו השבים מהגולה נגד כל קהל הגולה היו כיחידים, ולא בא פסח בטומאה. ולכן לא נזכר בהך דשנה שניה (עזרא ג), שהקריבו חטאת מוסף בראש חודש ובמועדים, משום דלא היו נאכלים בטומאה. רק בשנה השישית הקריבו אז לחנוכת הבית צפירי עזים לחטאת (עזרא ו, יז), שאז היו טהורים, והיו נאכלים לכהנים כשעיר המילואים. והוא ענין ארוך מאוד.

שעג

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

בדברי המשך חכמה מבואר שאמנם יש ללכת אחר רוב הנכנסים בעזרה, וכדברי הרמב"ם הנ"ל, אלא שיש לחלק בין 'השתא דסליק כולהו' ובין 'קודם בלא סלוק בימי עזרא'. המשך חכמה מבין שהיכולת ללכת אחר רוב הנכנסים לעזרה מושתתת על קדושת הארץ, ולכן בימי עזרא כשעדיין לא נתקדשה הארץ, ממילא היו העולים כפופים לקהל הגולה, ו'היו כיחידים, ולא בא פסח בטומאה'. וכן כתב המשך חכמה במכתב לחתנו הגדול בעל הזרע אברהם, וחתנו הביא בשמו את הדברים בספרו (שו"ת זרע אברהם סי' ו ד"ה וכבוד מו"ח; וכן בגרסה המורחבת שנדפסה בהמשך הסימן שם, סוף אות א ד"ה וכבוד חמי"ג).

לכאורה יש קושי בהסבר זה, דלכאורה אין זיקה בין אופן חישוב הטמאים והטהורים ובין קדושת הארץ, וקשה אפוא להבין ולפרש את עניינה של התלות בקדושת הארץ.²⁰ והרי גם השתא שהולכים אחר רוב נכנסים לעזרה, אין זה בהנגדה ליושבי חו"ל בלבד, אלא בהנגדה לכל אלו שאינם נכנסים לעזרה, וקשה אפוא לראות זאת כדין ארץ-ישראלי. וצ"ע. מלבד זאת, המשך חכמה עצמו כתב במקום אחר (ויקרא ב, יד) להיפך מדבריו הללו:

כשלא היה בית, היו יכולים להקריב אף על פי שאין בית; רק העומר שאינו בא אלא מן הארץ, אז הוי ארץ ישראל קודם שקדשה עזרא כמו חוץ לארץ, לא היו מביאים [...] מפני זה לא כתוב בעזרא טרם בוא עזרא שהקריבו עומר, רק עולות ופסח, יעויין שם, משום דכל זמן דלא סליק עזרא עדיין לא נתקדשה הארץ,

19. בשתי הגרסאות (בגרסה הראשונה ד"ה ובמ"א, ובגרסה המורחבת אות כב) מופיעה הצעת הזרע אברהם לומר שבתחילה לא עשו פסח משום שלא קידשו את החודש על פי ראייה. אך לכאורה הדברים קשים, ומהיכא תיתי לחדש שהפסח תלוי בקידוש החודש על פי ראייה עד כדי כך שאם לא קידשו על פי ראייה אין עושים פסח. וכל דבריו עומדים על מה שאמרו (מכילתא בא, מסכתא דפסחא פ"א): 'ויקרא משה לכל זקני ישראל, מלמד שעשאן בית דין, ולכאורה ברור דמהא ליכא למשמע מינה חידוש מופלג כל כך בגדרי החיוב בפסח. ולא בכדי אין זכר לחידוש זה בגמרא וברמב"ם. ויעוין עוד בפירוש אחר למכילתא שכתב הזרע אברהם (סי' כב ד"ה ומה שהעיר): 'ואולי הא דאמרו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל, מלמד שעשאן בית דין – הכוונה שיתקנו קנינים, דבפסח מצרים היתה הלוקחה מבעשור, ואכ"מ'.

20. ואולי הבין המשך חכמה שלא בכדי נסמכו בירושלמי הקביעה שבמניין לפסח הולכים אחר הנכנסים לעזרה עם הקביעה שבמניין להוראה הולכים אחר יושבי ארץ ישראל. וצ"ע.

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

כדאמרו ערכין דף יג, א: הנך שית שנין עד דסליק (עזרא) ומקדיש לא קא חשיב – דלא מנו שמיטין ויובלות (רש"י). ודו"ק.

בדבריו הללו מבואר שדווקא הקריבו פסח קודם בוא עזרא, והדבר לא היה תלוי בקידוש הארץ.²¹ ולכאורה נראה שדווקא דבריו אלו הם המכוונים לדברי הגמרא בערכין שצוינו בשני המקומות, ולא דבריו שהובאו לעיל. דהא בגמרא בערכין תיארכו את עליית עזרא לירושלים על סמך הפסוק (עזרא ז, ח): 'ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך', והבינו שמלך זה הוא דריווש שנזכר בפסוקים הנ"ל, וכך אמרו:

כתיב 'ושיצא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר דהיא שנת שית למלכות דריוש מלכא', ותנא: באותו זמן **לשנה הבאה** עלה עזרא וגלותו עמו, דכתיב: ויבא ירושלים בחודש החמישי היא השנה השביעית למלך.

הרי שעזרא עלה בשנה **השביעית** לדריווש, ואילו הפסח נעשה בשנה **השישית** לדריווש, לפני עליית עזרא, וכפי שכתב המשך חכמה בפירושו לויקרא. ולפי זה קשה לכאורה על מה שכתב בפירושו למדבר, שעליית עזרא קדמה לעשיית הפסח. וצ"ע.

ה. רוב זבים במקרה של טומאת מת בכהנים או בכלי שרת

נראה שרוב זבין מעכב גם כשטומאת המת אינה ברוב ציבור אלא בכהנים או בכלי שרת

והנה, בברייתא (פסחים עט, א) נאמר שטומאה הותרה לא רק ברוב ציבור אלא גם ברוב כהנים טמאי מת, או כלי שרת טמאי מת. ולפי זה יש לחקור מה הדין במקרה של רוב כהנים או רוב כלי שרת טמאי מת, ורוב ישראל זבים וכיוצא בהם. מצד אחד ניתן להבין שכיוון שרובם זבים, אין הפסח בא בטומאת מת, ויידחו ממנו כולם מלבד המיעוט הטהורים. מצד שני ניתן להבין שדין רובם

21. ולפלא שהמהדיר בשני המקומות (מהד' קופרמן) לא העיר כלל על סתירה זו.

זבים לא נאמר אלא כשבאים להתיר עשייה בטומאה מדין רוב ציבור, דבזה דייקא בעינן שרוב הציבור יהיו טמאי מת ולא זבים, אך כשבאים להתיר מדין רוב כהנים או רוב כלי שרת, לא איכפת לן שרוב הציבור זבים, דלא אתינן עלה מדין רוב ציבור.

ויסוד החקירה הוא בשאלה האם היתר הטומאה במקרים אלו שונה במהותו מהיתר הטומאה במקרה של רוב ציבור טמאי מת. במידה והוא שונה, יש לדון בשאלה אם רוב זבים רק מעכבים את חלות ההיתר דרוב ציבור, או שהם מונעים את עצם עשיית הפסח בטומאה. ובפשטות נראה שהיתר הטומאה במקרים אלו אינו שונה במהותו מהיתר הטומאה ברוב ציבור טמאי מת, שהרי עד כאן לא חידשה התורה אלא שטומאה הותרה או דחוייה **בציבור**, ולא בכהנים ובכלי שרת. ונראה אפוא שטומאת הכהנים וכלי שרת אינה אלא היכי תימצי לכך שסוף סוף **קרבתיהם של רוב הציבור** טמאים בטומאת מת. ולכן נראה שגם בזה חל העיכוב של רוב זבים.

כך נראה מדברי הראשונים

כך נראה גם מדברי הראשונים.

לשון הגמרא שם היא:

תנו רבנן: הרי שהיו ישראל טמאין וכהנים וכלי שרת טהורין, או שהיו ישראל טהורין וכהנים וכלי שרת טמאין, ואפילו ישראל וכהנים טהורין וכלי שרת טמאין – יעשו בטומאה, שאין קרבן ציבור חלוק.

ופרש"י (ד"ה שאין): 'שאיין קרבן צבור הבא בטומאה חלוק, מאחר שקרבן רובן בא בטומאה – אף היחיד עושה בטומאה'. וכעין זה כתב המאירי (ד"ה אמר המאירי נטמא): 'שמאחר שרוב הציבור עושין אותו, גנאי²² הוא לצבור להיות

22. בהערות הגרי"ש אלישיב (ד"ה אין ק"צ) דייק מלשון 'גנאי' שמדובר בדין דרבנן (וצ"ע שייחס לשון זו לרש"י ולא למאירי, דלכאורה אין ברש"י לשון כזו). לכאורה יש בזה קושי, דאי אפשר להתיר עשייה בטומאה אם מדאורייתא צריך לעשות בטהרה. ולכאורה יש קושי במה שהמשך וכתב שם, ואכמ"ל. ולכן נראה שהמאירי מסבר לן טעמא דקרא.

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

טהורים שבהם פורשים מהם ונזהרים מהם. אבל אם נטמא מיעוט הקהל – טהורים עושים את הראשון, והטמאים נקראים יחידים ונדחין לפסח שני. והרשב"ץ (ג, קלה, ה ד"ה ועדין) כתב: 'שאין לחלק בטומאתן בין טומאת גופן לטומאת הבשר'²³ על ידי כהנים או על ידי כלי שרת, דבכולהו דחי טומאה, אבל מכל מקום בעינן שיהיו כולן טמאים'.

והרי"ד (פסקים שם) כתב:

ש'אם יעשו אילו בטהרה, אם כן מוכיח כי אילו עושין בטומאה ועוברין בכרת, וגניי הוא להם להיראות בטומאה ובאיסור עושין, הילכך עושין הכל בטומאה. וגם אם היו ישראל טהורין והכהנים היו טמאין, עושין הכל בטומאה, שאם אתה אומר יעשה ישראל בטהרה ויזהרו מליגע בכהנים, שאע"פ שהן נוגעין בדם ובבשר הוה ליה ניטמא הבשר שהוא בלאו, ומוטב שיאכלו הבשר בטומאה שהוא בלאו ואל יעשו בטומאת הגוף שהיא בכרת – הא לא אמרינן, דאם כן מימנעי כהנים מליכנס בעזרה בטומאה, כיון שהציבור נזהרין ממנה, ולא יעברו על כרת. לפיכך הותרו כל הציבור שיעשו בטומאה.

מדברי כל הראשונים הללו נראה שההנחה שרוב כהנים וכלי שרת מתיר עשייה בטומאה, אינה נובעת מהרחבה של היתר הטומאה לרוב נוסף ושונה מלבד רוב ציבור, אלא יסוד ההיתר הוא בכך ש'קרבן רובן בא בטומאה' כלשון רש"י, וכעין זה מבואר בלשונות הראשונים האחרים. לפי זה נראה שגם ברוב כהנים או כלי שרת טמאי מת, מציאיות של רוב זבים מעכבת את הציבור כולו מעשיית פסח בטומאת מת.

23. בדפוסים נכתב כאן 'הכשר', ובמהד' מכון י-ם נכתב 'הבשר', ובהערה שם נכתב שבכה"י אין הכרע אם כתובה ב' או כ'.

ו. צירוף אנוסים ומזידיים המתבטלים מפסח למניין הטמאים והטהורים

הבנת החזו"א בדעת הרמב"ם שצירוף הנמנעים מהפסח תלוי בטעם ההימנעות

לפי כל האמור, יש לחקור האם אנוסים ומזידיים המתבטלים מפסח מצטרפים למניין הטמאים והטהורים. לשיטת הרמב"ם נראה לכאורה שהטהורים וטמאי המת נמנים על פתח העזרה, ואילו הזבים נמנים במקום מושבם. ומזה משמע שיש לחלק בין אנוסים ומזידיים טהורים וטמאים. ואכן בחזו"א (זבחים שם) כתב:

ונראה דגם אנוסין ומזידין בכלל הטהורין, דלא גריעי מזבין. אבל לשון הירושלמי ולשון רבינו לא משמע כן, דאם כן אין מנין הנכנסין לעזרה מספיק כלום. ואם אנוסין ומזידין אינן עולין למנין, ניחא טפי. אבל צריך טעם מאי שנא זבים דמצטרפים עם הטהורים. וצריך לומר כיון דהם נמנעין מן הדין, הוו בכלל הקהל טפי.

החזו"א מצדד לומר שלפי הרמב"ם האנוסים והמזידיים אינם מצטרפים, והם שונים מהזבים בסיבת ההימנעות מלהקריב: הזבים 'נמנעים מן הדין' ולכן הם 'בכלל הקהל טפי', ואילו הטהורים שאינם עושים פסח אינם בכלל הקהל. לפי זה יש לדון מה דינם של זבים מזידיים שאינם מטהרים עצמם מטומאתם: מחד גיסא הדין מונעם מלהקריב, ומאידך גיסא הדין גם מחייבם להיטהר מטומאתם ולעשות פסח. ויותר נראה שהציאה מכלל הקהל מתחוללת בעצם ההזדה, ואין היא תלויה בכך שהמזיד יהיה דווקא טהור ולא טמא. לפיכך, לא תועיל טומאת הזיבה להכניסם למניין, ואין הם נמנים.

ולפי שיטת בעלי התוס' הנ"ל, המניין אינו בכניסה לעזרה אלא מונים את כל הטהורים שבדרך קרובה, ואת הטמאים אפילו בדרך רחוקה, אלא אם כן פסח נעשה בטומאה שאז נמנים רק טמאי המת שבדרך קרובה, והזבים בכל מקרה נמנים גם בדרך רחוקה. ולפי זה אין הכרח לחלק בין אנוסים ומזידיים ובין זבים, ובפשטות יש למנות את כולם. ועד כאן לא חילק החזו"א אלא כדי ליישב את אי-מניין האנוסים והמזידיים שעולה מהרמב"ם עם מניין הזבים, אך בדעת

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

ראשונים שלא נקטו כרמב"ם, נראה שיקיים החזו"א את דבריו הראשונים, שגם אנוסים ומזידים הם בכלל הטהורין.

צירוף ערל ומשומד למניין הטמאים והטהורים

עוד יש לדון האם ערל ומשומד מצטרפים למניין הטמאים והטהורים. ולכאורה נראה שמכיוון שהם אינם שייכים בפסח (פסחים צו, א ורמב"ם ה' קרבן פסח ט, ז-ח), אין למנותם לא בכלל הטמאים ולא בכלל הטהורים, וכפי שגוי אינו מצטרף למניין. דמסתבר שהמניין במהותו אינו מתייחס לכל מי שמזרע ישראל אלא לעושי הפסח, ומי שמופקע במהותו מן הפסח אינו שייך למניין זה. וזבים נמנים משום שהם ראויים לפסח במהותם וטומאתם היא מניעה זמנית, ואולי אף יעשו פסח שני באותה שנה. אמנם, אכתי אין הדברים מוחלטים, ומדברי האבני נזר (או"ח תקלח, א) בשם אביו משמע שהערלים כזבים, ונראה שגם האבני"ז הסכים לכך. והרב פסח הלפרין שליט"א העירני שמהדין שערל שלא מל חייב כרת (רמב"ם ה' קרבן פסח ה, ד) נראה שאין הבדל מהותי בין ערל לזב. והרי גם מניעת הערל היא זמנית, עד שימול. ולכן בנוגע לערל, חוזרני בי בעקבות דבריו. ועדיין יש לדון על משומד.

והנה, דין המשומד שבגמרא וברמב"ם מתייחס דווקא למשומד לעבודה זרה, ולא לכל משומד דעלמא, ונראה בפשטות שמשומד דעלמא אוכל מן הפסח, וממילא מצטרף למניין הטמאים והטהורים. ואולם הגרי"פ פערלא (בביאורו לסהמ"צ לרס"ג ריש לאו קעה) הוכיח מדברי רש"י בכמה מקומות שגם משומד דעלמא נפסל מאכילת הפסח, ודלא כהרמב"ם. ומלבד זאת, גם לשיטת הרמב"ם, עדיין יש לדון האם משומד לפסח גופיה מצטרף למניין. דהחזו"א הוה פשיטא ליה שמצטרף, אך לכאורה יש מקום להבין שלא כך, ושהקהל שעליו נאמר במשנה (פסחים עט, א): 'נטמא קהל או רובו [...] יעשו בטומאה', אינו כל מי שמזרע ישראל, אלא דווקא קהלא קדישא דבירושלים שמקיים את האמור (שמות יב, ו): 'ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים'. וכעין מה שנאמר שבעניין הוראה התבאר בירושלמי (פסחים ז, ו הנ"ל) 'שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל' (לשון הרמב"ם שהביא דין זה בהלי' שגגות יג, ב), כך בעניין פסח אין קרוי קהל אלא בני תורת ישראל העושים פסח ככתוב, ולא מי שהוציא עצמו

שעט

מן הכלל ולא בא לעשות פסח. ויעוין עוד בכעין זה בספר במשמרת הפסח (ח"א עמ' לח-לט). וצ"ע.

ז. סיכום

סיכום שיטות הראשונים

בסימן זה נידונה השאלה כיצד מחשבים את מניין הטמאים והטהורים, שלפיו נקבע האם הפסח נעשה בטהרה (כשרוב ציבור טהורים או זבים), בטומאה (כשרוב ציבור טמאי מת) או שאינו נעשה כלל (כשרוב ציבור זבים ומיעוט טמאי מת, או שכולם זבים). מדברי הרמב"ם נראה שהטהורים וטמאי המת נמנים בכניסה לעזרה, ובעצם אין הציבור כולו נמנה אלא רק העומדים להיכנס לעזרה, ואילו הזבים נמנים במקומם ולא בעזרה, כל שאינם בדרך רחוקה. מקור דברים אלו במה שנאמר בירושלמי שמשערים את העומדים להיכנס לעזרה, והרמב"ם הבין שבשונה מהבבלי שייחס קביעה דומה לזו לר' אליעזר הסבור שמחוץ לעזרה הוא בכלל דרך רחוקה, דברי הירושלמי תואמים לשיטת ר' עקיבא המקובלת להלכה, שדרך רחוקה היא מן המודיעין ואילך.

אופן החישוב שכתב הרמב"ם מעורר קשיים רבים, ובעיקר הצורך לומר בדעתו אחת משתיים: או שמצויים בתוככי הר הבית זבים שמתכוונים להיכנס לעזרה ולעשות פסח, או שהזבים נמנים במקומם ורק הטהורים וטמאי המת אינם נמנים אלא אותם שבאו לעזרה, ושתי האפשרויות קשות בסברה. וכן יש קשיים נוספים שהתבארו לעיל.

מדברי ריב"א, ר"י הזקן, הר"ש משאנץ והתוס', נראה שכל מי שנמצא בדרך קרובה נמנה, ואין המניין נעשה בעזרה. אלא שריב"א הוסיף שטמאים נמנים אף בדרך רחוקה, ונראה שר"י הזקן חלק עליו וסבר שאין מצרפים את הטמאים שבדרך רחוקה לחישוב הטמאים והטהורים ואין מסתמכים עליהם לקביעה שיש רוב טמאים.

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

נראה שערל מצטרף למניין. לעומת זאת, יש מקום לומר שמשומד לעבודה זרה אינו מצטרף למניין, אחר שהוציא עצמו מן הכלל, והדעת נותנת שלא רק משומד לעבודה זרה אינו מצטרף, אלא גם משומד להימנע מפסח אינו מצטרף, ואולי גם משומד דעלמא. אך אין הכרע בכל זה, וצ"ע.

משמעות הדברים לעצם האפשרות לעשות פסח במציאות דומה למציאות זמננו

לפי כל האמור, יש לדון כיצד להתייחס למציאות הדומה למציאות זמננו, שבה בעוה"ר יהודים רבים אינם שומרים תורה ומצוות, וממילא יש נשים רבות מספור שטמאות בטומאת נידה, וגם בגברים ישנם רבים שאין זה ברור שטומאתם דחיה בציבור: (א) בעלי קריין;²⁴ (ב) בועלי נידות. ומבואר ברמב"ם (ה' קרבן פסח ז, ד) שטומאת בועל נידה לא הותרה בציבור, ויעוין בביאור דבריו הללו בספר עצי ברושים (סי' לט). ויעוין עוד במעמדו של בועל נידה בילקוט ביאורים (בגמרא מהד' עוז והדר; פסחים סח, א עמ' קלב). וייתכן שגם נשים שאינן נידות חשובות כטמאות לעניין זה, מכיוון שהן מחוסרות כיפורים, ויעוין בזה לעיל (סי' י-יא). ולפי זה, ייתכן לכאורה שרוב הציבור כיום טמא בטומאות שלא נדחו בציבור.

והנה, בשאלה זו כבר עסק הרב צבי הירש קלישר (דרישת ציון, מוסף ראשון לציון אות ז, עמ' 151 במהד' מוה"ק), וכתב לדחות חשש זה לפי שיטת הרמב"ם שמונים רק את הבאים לעזרה, ונשים אין דרכן לבוא לעזרה. ולפי דבריו יש להוסיף שגם בעלי קרי ובעלי נידות אינם באים לעזרה. ואולם, כבר השיב על דבריו בספר עבודה תמה (נתנון); נעילת שערים צח, א - ק, ג, וטענותיו העיקריות הן שאין ביסוס לקביעה שנשים אינן באות לעזרה לשחוט את הפסח, ואדרבה, יש מקורות המלמדים שבאות (וכעין מה שהובא לעיל (עמ' שסב) בשם

24. הגדרת בעלי קריין כטמאים בטומאה היוצאת מן הגוף אינה מבוארת (ויעוין נידה כב, א שיש צד להגדיר בעל קרי כינוגע' ולא כ'רואה', ואכמ"ל). ומיהו, כך משמע מדברי הרמב"ם (ה' תרומות ז, ח): 'תרומת חוצה לארץ, הואיל ועיקרה מדבריהם, אינה אסורה באכילה אלא לכהן שטומאה יוצאה עליו מגופו, והן בעלי קריין וזבין וזבות ונדות ויולדות [...] אבל טמאי מגע טומאות [...]'.
שפא

פסח לה' | סימן יג
אופן חישוב הטמאים והטהורים לעשיית פסח בטומאת ציבור

הרב קאפח), ושלאור הקשיים בשיטת הרמב"ם אין זה ברור שניתן לסמוך על דבריו בעניין חישוב על פי הבאים לעזרה.

הרב קלישר עצמו התקשה לאור דבריו לפרש את האמור בגמרא (פסחים עט, ב) שמונים גם את הנשים, וכתב שהכוונה לשליח של הנשים, אך מפשט הגמרא נראה שהכוונה לאישה ולא לאיש שהנשים שלחוהו, ויעוין עוד בשער הקרבן (פ"ב הערה 16) שביסס את הקביעה שמונים את הנשים עצמן, והקשה על אחרונים שלא נקטו כך.

עוד כתב הרב קלישר שלפי הירושלמי (פסחים ז, ו) נשים אינן מצטרפות לחישוב רוב הקהל לעניין פר העלם דבר של ציבור, ושהוא הדין לפסח. ואולם גם בזה הקשה עליו העבודה תמה, שהרי דברי הירושלמי נאמרו אליבא דר' שמעון, ואנן קיי"ל כר' יהודה החלוק עליו שם (רמב"ם ה' שגגות יב, א; וכדמסבר לה הכס"מ שם), ומלבד זאת מקום יש בראש לחלק בין הוראה לפסח. וצ"ע.

עוד עסקו בנידון זה הגרז"ן גולדברג (תחומין יג, עמ' 480 הערה 10), והשערי היכל (מערכה עח עמ' רצג), יעוין בדבריהם.²⁵

25. ובספר במשמרת הפסח (ח"א עמ' מא) כתב לדחות את הטענה שיש כיום רוב טמאים בטומאות שאינן נדחות בציבור, משום שעשרת השבטים מונים עשרים וארבע מיליון אנשים, וכולם צדיקים וטהורים מטומאות אלו, והם יוצרים רוב טהורים. ולא ידענא כלל מיהם מיליונים אלו ואיה מקום כבודם, ולפלא שסמך בתורת ודאי על בדלי שמועות רחוקות שאין להן שום אחיזה במציאות, ובכגון דא אמינא, שמועה רחוקה אינה נוהגת.